KADIN EKONOMİSİ

KADIN EKONOMİSİ

Prof Dr. Ümit GÜNER

"En İyi Akademi, Bir Kitaplıktır."

KADIN EKONOMİSİ

Editor
Prof. Dr. Ümit GÜNER

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sisŧemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN •978-625-365-085-8

1. Baskı • Aralık, Ankara 2022

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi
Kapak Tasarımı • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
Yayıncı Serti ika No: 44884

Merkez
Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
0.544 225 37 38
0.312 215 14 50
www.gazikitabevi.com.tr
info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
Dögol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
0.312 213 91 83

Sosyal Medya
gazikitabevi
gazikitabevi
gazikitabevi

Repro Bir Matbaacılık Kağ. Rekl. Tasarım Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 47381

Matbaa
İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514 Cad.
No:23-25 Yenimahalle / ANKARA
0 312 395 20 29

İÇİNDEKİLER

Türkiye'de Bankacılık Sektöründe ve Yönetiminde Cinsiyete Dayalı İstihdam 1

Özet 1

Abstract 2

Giriş 3

Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Eşitsizliği 4

Kadınların İşgücü Piyasasına Girişte ve Yönetim Kademelerine Yükselmede Karşılaştıkları Engeller 5

Türkiye'de İşgücü Piyasasında Kadın İstihdamı 8

Bankacılık Sektöründe ve Yönetimde Kadın İstihdamı 10

SONUÇ 23

KAYNAKLAR 25

Türkiye'de ve Dünyada Cinsiyet Eşitsizliğinin Finansal Kapsayıcılık Perspektifinde Analizi 29

Özet 29

Abstract 30

Giriş 31

Finansal Kapsayıcılığı Ölçmek İçin Kullanılan Göstergeler 32

Kadın Perspektifinde Finansal Kapsayıcılık 39

Talep yönlü faktörler: 39

Arz Yönlü Faktörler 40

Kadınlar Açısından Finansal Kapsayıcılığın Önemi 42

Dünyada ve Türkiye'de cinsiyete göre finansal kapsayıcılık 44

SONUÇ 55

KAYNAKLAR 57

Kadın Yoksulluğu / Yoksulluğun Kadınlaşması 61

Özet 61

Women's Poverty / Feminization of Poverty 63

Abstract 63

Giriş 65

1. Mutlak Yoksulluk 65

2. Nispi/ Göreceli Yoksulluk 66

3. Subjektif Yoksulluk 66

4. Kırsal Yoksulluk 66

5. Kentsel Yoksulluk 67

6. İnsani Yoksulluk 67
7. Kronik Yoksulluk 68
8. Yapabilirlikten Yoksunluk 68
Kadın yoksulluğu 69
Kadın Yoksulluğunun Sonuçları 72
Kadın Yoksulluğunun Çevresel Sonuçları 72
Kadın Yoksulluğunun Sosyal Sonuçları 72
Kadın Yoksulluğunun Sağlık Üzerine Etkileri 74
Kadın Yoksulluğunun Yarattığı Sonuçları Azaltmada Uygulanması Gereken Girişimler 74
SONUÇ 76
KAYNAKLAR 77

Dünyada ve Türkiye'de Kadın Mutluluğu 81
Özet 81
Abstract 82
Giriş 83
Mutluluk Tanımı ve Mutluluğun Ölçülmesi 83
Mutluluğun Belirleyicileri 84
Kadın Mutluluğu 85
Türkiye'de Kadın Mutluluğu 98
SONUÇ 103
KAYNAKLAR 106

Kalkınmada Kadın Emeği Ve Finansal Okuryazarlık 111
Özet 111
Women's Labor And Fınancıal Lıteracy In Development 112
ABSTRACT 112
Giriş 113
Finansal sistemi anlamak 124
Para idaresini bilmek 125
Finansal planlama yapmak 125
SONUÇ 129
KAYNAKLAR 131

Türkiye'de Kadınlarda İşgücüne Katılım ve Kayıt Dışı İstihdam: İki Değişkenli Probit Model Uygulaması 135
Özet 135
Female Labor Force Participation and Informal Employment in Turkey: Application of the Bivariate Probit Model 136
Abstract 136
Giriş 137
Cinsiyet Göre Dünya'da ve Türkiye'de İşgücüne Katılım 137
Dünyada ve Türkiye'de Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam 141
Literatür 145
Yöntem 149
Veriler ve Tanımlayıcı İstatistikler 149
Model Sonuçları 152
SONUÇ 158
KAYNAKLAR 162

Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicilerinin Nitel Bağımlı Değişkenli Modeller ile Analizi* 167
Özet 167
Analysis of the Determinants of Women's Labor Force Participation in Turkey with Qualitative Dependent Variable Models 168
Giriş 169
Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyiciler 171
Kadının Eğitim Düzeyi 171
Eşin Eğitim Düzeyi 173
Yerleşim Yeri 174
Medeni Durum 175
Yaş 176
Çocuk Sayısı 177
Hanehalkının Kullanılabilir Geliri 178
Literatür 179
Araştırmanın Yöntemi 183
Değişkenler ve Değişkenlerin Tanımları 185
Tanımlayıcı İstatistikler 187
Ampirik Sonuçlar 189
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 193
KAYNAKLAR 195

Türkiye'de ve Dünyada Cinsiyet Eşitsizliğinin Finansal Kapsayıcılık Perspektifinde Analizi

Nilgün ACAR BALAYLAR[1] (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Ahsen Emir BULUT[2] (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Özet

Küresel boyutta kadınların sahip oldukları ekonomik fırsatlar erkeklere göre çok daha azdır. Kadınlarda işgücüne katılım oranları erkeklere göre çok daha düşüktür. İstihdamda yer alabilen kadınlar ise ücret eşitsizliği ile karşı karşıyadır. Yine kadınlar erkelere göre daha fazla kayıt dışı çalışmak zorunda kalmaktadır. Kadın istihdamında kayıt dışılığın yüksek olması sosyal güvenceden yoksunluğu, daha düşük ücreti ve riskli işlerde çalışmak anlamına gelmektedir. Benzer şekilde Kadınlar finansal hizmetlere erkeklerle aynı erişime sahip değiller. Ancak dünya nüfusunun yüzde 50'sini oluşturan kadınlar, finansal ürün ve hizmetlere erişimde erkeklere göre geride kalmaktadır. 2011 - 2014 yılları arasında hem erkekler hem de kadınlar için finansal katılımda önemli ilerlemeler kaydedilmesine karşın cinsiyet eşitsizliği devam etmektedir. Küresel ölçekte Cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için finansal kapsayıcılık bir katalizör görevi görebilir. Ekonomik kapsayıcılığın artması aynı şekilde finansal kapsayıcılığın da artmasına yol açabilir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede kadınları ekonomik ve finansal açıdan kapsayıcı politikalar hükümetlerin önceliği olmalıdır. Toplumsal cinsiyet verilerinin toplanması, kalitesi ve kullanımındaki boşluklar, farkındalığın artması ve bu verilerden yararlanılarak stratejilerin geliştirmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Cinsiyet verileri, finansal hizmet sağlayıcıların toplumsal cinsiyete dayalı finansal içerme açığının doğasını ve kadın pazarı fırsatını anlaması ve kadınlara özel çözümler oluşturması için kilit önemdedir. Ayrıca, politika yapıcılar için kadınların finansal katılımını artıran politika müdahaleleri tasarlamaları ve izlemeleri için kritik bir girdidir. Bu amaçla çalışmada Türkiye'de ve dünyada kadınların finansal kapsayıcılık açısından mevcut durumları finansal kapsayıcılığı ölçmek için kullanılan göstergelerle tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitsizliği, Finansal Kapsayıcılık, Finansal Hizmetler, Türkiye

1 *Prof. Dr. Email: nilgun.balaylar@deu.edu.tr , ORCID: 0000-0002-7024-5279*

2 *Araş Gör. Email: ahsenemir.bulut@deu.edu.tr , ORCID: 0000-0003-3475-9456*

Abstract

Women have less economic prospects than males over the world. Women's labor-force participation rates are much lower than men's. Women who are able to work, on the other hand, confront salary disparities. Women are more likely than males to be compelled to labor informally. In women's employment, high informality entails a lack of social protection, lower earnings, and working in dangerous jobs. Women, like men, do not have equal access to financial services. Women, who make up half of the world's population, trail behind males in terms of access to financial services and products. Gender disparity remains despite substantial gains in financial participation for both men and women between 2011 and 2014. Financial inclusion can serve as a catalyst for addressing global gender inequality. Increased economic inclusion can lead to greater financial inclusion. As a result, governments should prioritize programs that incorporate women economically and financially in the struggle against gender inequality. Gender data gaps in collection, quality, and utilization are a key impediment to increasing awareness and establishing initiatives based on this data. Gender data is critical for financial service providers to understand the extent of the gender financial inclusion gap and the women's market opportunity, as well as to develop solutions specifically for women. It is also an important input for policymakers as they plan and implement policies to improve women's financial inclusion. To that end, the current state of women's financial inclusion in Turkey and throughout the world will be attempted to be established using financial inclusion measures.

Keywords: Gender Inequality, Financial Inclusion, Financial Services, Turkey

Giriş

Finansal içerme, nüfusun tüm ekonomik birimleri tarafından kaliteli, sürdürülebilir ve güvenli finansal hizmetlere erişim ve kullanım anlamına gelir. Finansal hizmetler, bankalar ve diğer finansal kuruluşlar tarafından sağlanan çok çeşitli ürün ve hizmetleri içerebilir, ancak genellikle dikkate alınan ana ürünler banka hesapları, kredi kartları, ATM hizmetleri ve kredi türleridir. Bir toplum, nüfusun çoğunun bu finansal ürünlere erişimi gerçekleştiğinde finansal olarak kapsayıcıdır. Finansal içerme, yoksulluğu azaltarak finansal hizmetlerin ve altyapının geliştirilmesine olanak sağlayarak daha fazla sosyoekonomik eşitliğe katkıda bulunabilir (Shrivastava & Satam, 2015). Daha geniş bir tanımla finansal içerme, geniş bir yelpazede düzenlenmiş finansal ürün ve hizmetlere, zamanında ve yeterli erişimi teşvik etme ve finansal farkındalık ve bir bakış açısıyla eğitim de dahil olmak üzere özel olarak hazırlanmış mevcut ve yenilikçi yaklaşımların uygulanması yoluyla finansal refahın yanı sıra, ekonomik ve sosyal içermeyi teşvik etmek için toplumun tüm kesimleri tarafından kullanımlarının genişletilmesi sürecini ifade eder. Finansal içerme, uluslararası bir politika önceliğidir ve finansal eğitim de dahil olmak üzere talep yönlü girişimlerin, bireylerin uygun, resmi finansal ürünlere erişmelerine ve bunları kullanmalarına yardımcı olmada önemli bir rolü vardır. Finansal dışlanma ise, finansal kapsayıcılığın ilk basamağı olan bir banka hesabı sahipliğinin olmaması durumunda krediye erişimi zora soktuğundan ekonomide daha düşük yatırıma yol açabilir. Finansal hizmetlere erişim eksikliği, mikro ve küçük işletmeler ve nüfusun yoksul kesimleri için ciddi sonuçlar doğurabilir (Cabeza-Garcia vd., 2019: 2). Finansal istikrar ve kapsayıcı kalkınma için iyileştirilmiş finansal katılım, tüketicinin korunması ve finansal eğitimin önemi genel kabul görmektedir. Finansal dışlanma, dünya çapında 2,3 milyar çalışma yaşındaki yetişkini etkilemektedir. Düzenleyici kısıtlamalar ve coğrafi engeller gibi arz yönlü engellerin yanı sıra finansal okuryazarlık ve dil engelleri, talep yönlü engeller, finansal dışlanmanın nedenleri arasındadır (Atkins-Messy, 2013: 11). Kapsayıcı finansal sistemler olmadan, yoksul bireyler ve küçük işletmeler, eğitimlerine yatırım yapmak, girişimci olmak veya gelecek vaat eden büyüme fırsatlarından yararlanmak için kendi sınırlı tasarruflarına ve kazançlarına güvenmek zorundadır (Beck ve Honohan,2008). Finansal içerme, yoksulluğu ortadan kaldırmak ve gelir eşitsizliğini azaltmak için önemli bir araçtır ve bu nedenle kapsayıcı kalkınmanın ayrılmaz bir parçası ve yoksulluğu azaltma stratejisi için bir yapı taşıdır (Fanta - Mutsonziwa, 2016: 1).

Son yıllarda finansal kapsayıcılık, küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınma için önemli bir faktör olarak görülmektedir. Çünkü ekonomik fırsatlar finansal hizmetlere erişimle bağlantılıdır ve bu erişim kalkınma hedeflerine ulaşmada doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunur. Örneğin, finansal hizmetlere daha iyi erişim, gelirleri artırarak ve dolayısıyla daha iyi sağlık ve eğitim hizmetleri alma olasılığını artırır. Ayrıca, kadınların finansal hizmetlere doğrudan erişimine izin verilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunur.

Kadınların finansal hizmetlere ulaşımı ile girişimci olmalarının önü açılırken aynı zamanda bireysel gelirlere kavuşmaları nedeniyle daha bağımsız olma, aile ve topluluk adına karar alma süreçlerine katılımları da sağlanmış olur. Finansal erişim ekonomik birimlerin tasarruf etmelerine, yatırım yapmalarına ve krediden yararlanmalarına izin verdiği için özellikle yoksulları etkiler. Finansal içerme göstergeleri, ulusal finansal içerme hedeflerinin belirlenmesine yardımcı olmak ve bu hedeflere ulaşmadaki ilerlemeyi izlemek için kullanılabilir. Bu çalışmada izleyen bölümde finansal içermeyi ölçmek için ana göstergelere yer verilerek bu göstergeler ışığında dünyada ve Türkiye'de finansal kapsayıcılığa ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Daha sonra finansal kapsayıcılık kadın özelinde değerlendirilecektir.

Finansal Kapsayıcılığı Ölçmek İçin Kullanılan Göstergeler

Dünya Bankası (Worldbank-2015) finansal içermeyi ölçerken dikkate alınması gereken ana gösterge türlerini şu şeklide sıralamıştır:

- **Erişim göstergeleri**, kırsal alanlarda banka şubeleri veya satış noktası (POS) cihazları nüfusun finansal kurumlara erişimde karşılaştıkları maliyeti ve talep cephesindeki engellere yönelik bir gösterge olarak finansal hizmetlerin erişim derinliğini yansıtır.
- **Kullanım göstergeleri**, finansal ürünün/hizmetin zaman içindeki düzenliliği ve süresi (örneğin, ortalama tasarruf bakiyeleri, hesap başına işlem sayısı, yapılan elektronik ödeme sayısı) gibi müşterilerin finansal hizmetleri nasıl kullandığını ölçer.
- **Kalite ölçütleri**, finansal ürün ve hizmetler, müşterilerin ihtiyaçlarına, müşterilere sunulan seçenekler yelpazesine ve müşterilerin finansal ürünlere ilişkin farkındalık ve anlayışlarına uyup uymadığını tanımlar.

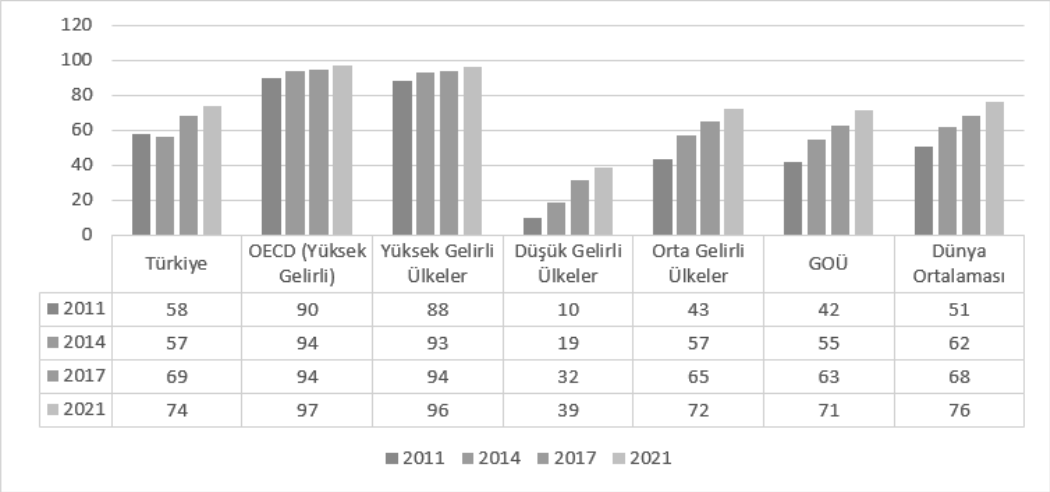
Bu göstergeler genellikle mevduat bankalarının sunduğu hizmet ve ürünlerine yönelik olduğundan diğer bir deyişle finansal sistem içinde yer alan tüm finansal kurum (yatırım bankaları, sigorta şirketleri, posta bankaları, mikro kredi kurumları vb.) hizmet ve ürünlerini kapsamadığından eleştirilmektedir. Bunun yanı sıra firma ya da bireylerin birden fazla mevdaut ve kredi hesabı olabilmesinden dolayı kişi başına mevduat ve kredi hesabı sayıları, finansal erişim değerlerini olduğundan daha yüksek gösterebilmektedir (TCMB, 2011: 13-14). Ayrıca son yıllarda dünya genelinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde cep telefonu kullanımının yaygınlaşması ile birlikte bu mobil cihazların finansal hizmetlere erişim uygulamaları da artmıştır. Bu nedenle cep telefonlarının penetrasyonu, mobil bankacılık için bir vekil olarak kabul edilir ve finansal kapsayıcılık ölçümünde kullanılması konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Buna göre, mobil para hesapları, gelişmekte olan ülkelerde birçok hane için finansal işlemlerin yürütülmesinde önemli bir araç haline gelmiştir. Bu nedenle, araştırma boşluğunu doldurmak için mobil para göstergelerini içeren yeni bir finansal kapsayıcılık endeksinin oluşturulması gerekli görülmektedir (Nguyen, 2021: 79). Bu dijital ivme Global Findex verilerinde de açıkça görülmektedir.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE FİNANSAL KAPSAYICILIĞIN GELİŞİMİ

Bir işlem hesabına erişebilmek finansal kapsayıcılığa ilişkin temel gösterge niteliğindedir. Bir işlem hesabı insanların para depolamasına ve finansal sistem üzerinden ödeme yapıp almasına izin verdiğinden, daha geniş bir finansal kapsama doğru ilk adımdır. Bir işlem hesabı, diğer finansal hizmetlere açılan bir kapı görevi görür. Bu nedenle, dünya çapında insanların bir işlem hesabına erişebilmesini sağlamak, Dünya Bankası Grubu (WBG) için bir odak alanı olmaya devam etmektedir. Bir işlem hesabı, ekonomik birimlere kredi ve sigorta gibi diğer finansal hizmetleri almak, iş kurmak ve genişletmek, eğitim veya sağlığa yatırım yapmak, riskleri yönetmek ve yaşamlarının genel kalitesini iyileştirebilecek finansal şokları atlatmak için kullanma olanağı sunar. Hesaplar aynı zamanda ülkeler arasında finansal katılımın ölçümünü kolaylaştıran basit ve tutarlı bir ölçüttür. Hesapların sahipliği ve kullanımının tanımlanması ve gözlemlenmesi nispeten kolaydır ve tasarruf hesapları ülkeler arasında oldukça benzerdir (Demirgüç-Kunt ve Klepper, 2013: 283).

Grafik 1'de Türkiye ve ülke gruplarına göre banka hesabı sahipliği oranları verilmiştir. Buna göre 2021 yılı itibariyle dünya ölçeğinde yetişkinlerin yüzde 76'sının banka hesabı bulunmaktadır. 2011 yılında yüzde 51 olan bu oran yıllar itibariyle önemli bir artış göstermiştir. Gelir gruplarına göre ülkelere bakıldığında yüksek gelirli olan ülkelerde banka hesabı sahipliği dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. Orta gelirli ülkeler dünya ortalamasına yakın oranlara sahipken, düşük gelirli ülkelerde yıllar itibariyle artış trendinde olmakla beraber, 2021 yılı itibariyle dünya ortalamasının 37 puan altındadır. Dolayısıyla ülke gelir düzeyi ile banka hesabı sahipliğinin yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir. Türkiye, yetişkinlerde bir banka hesabına sahip olma oranı açısından GOÜ ve orta gelirli ülkelerin üzerinde olmakla beraber, dünya ortalamasının ve yüksek gelirli ülkelerin altındadır. 2011 ve 2021 yılına ilişkin oranlar karşılaştırıldığında hesap sahipliği oranı dünyada 25 puan artarken GOÜ, orta gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkelerde artış 29 puandır. Türkiye'de ise 16 puanlık bir artış söz konusudur.

Grafik 1: *Banka Hesabı Sahipliği (15 Yaş Üstü- %)*

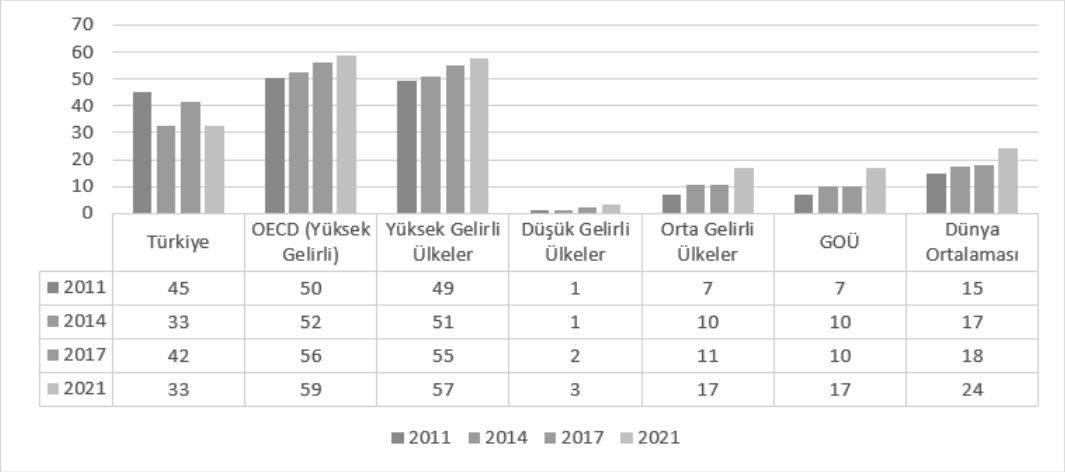
	Türkiye	OECD (Yüksek Gelirli)	Yüksek Gelirli Ülkeler	Düşük Gelirli Ülkeler	Orta Gelirli Ülkeler	GOÜ	Dünya Ortalaması
2011	58	90	88	10	43	42	51
2014	57	94	93	19	57	55	62
2017	69	94	94	32	65	63	68
2021	74	97	96	39	72	71	76

Kaynak: Global Findex Database 2021

Finansal kapsayıcılığa ilişkin diğer bir gösterge olan yetişkinlerde kredi kartı sahipliği Grafik 2'de verilmiştir. Tüm ülke gruplarında 2011- 2021 dönemi için kredi kartı sahipliği düzenli olarak artış gösterirken Türkiye özelinde yıllar itibariyle iniş ve çıkışlar görülmektedir. Kredi kartı kullanımına ilişkin yapılan düzenlemeler söz konusu istikrarsızlığın nedeni olabilir. Örneğin 2013 yılında kredi kartı limitine ilişkin yönetmelik değişikliği ile kredi kartı limiti "hamilleri için aylık ortalama net gelirinin dört katını aşamaz" (Resmi Gazete, 2013: Sayı 287789) şeklindeki değişiklik, limit aşımı nedeniyle birden fazla

kredi kartına sahip olanların kredi kart sayılarını düşürmelerine yol açmış olabilir. Bunun dışında Türkiye'de birden fazla kredi kartına sahiplik ve bir kartın borcunu diğer karttan çekilen avansla ödemenin (ponzi finansman) yaygınlığı bireylerin kart sayılarında yıllar itibariyle değişikliği yol açmakta ve yıllar itibariyle kredi kartı sahipliğine ilişkin oranlarda bir istikrarsız seyre yol açtığı görülmektedir. 2021 yılı itibariyle Türkiye'de kredi kartı sahipliği oranı yüksek gelirli ülkelerden düşük olmakla birlikte dünya ortalaması, GOÜ, düşük ve orta gelirli ülke ortalamalarının üzerindedir.

Grafik 2: *Kredi Kartı Sahipliği (15 Yaş Üstü- %)*

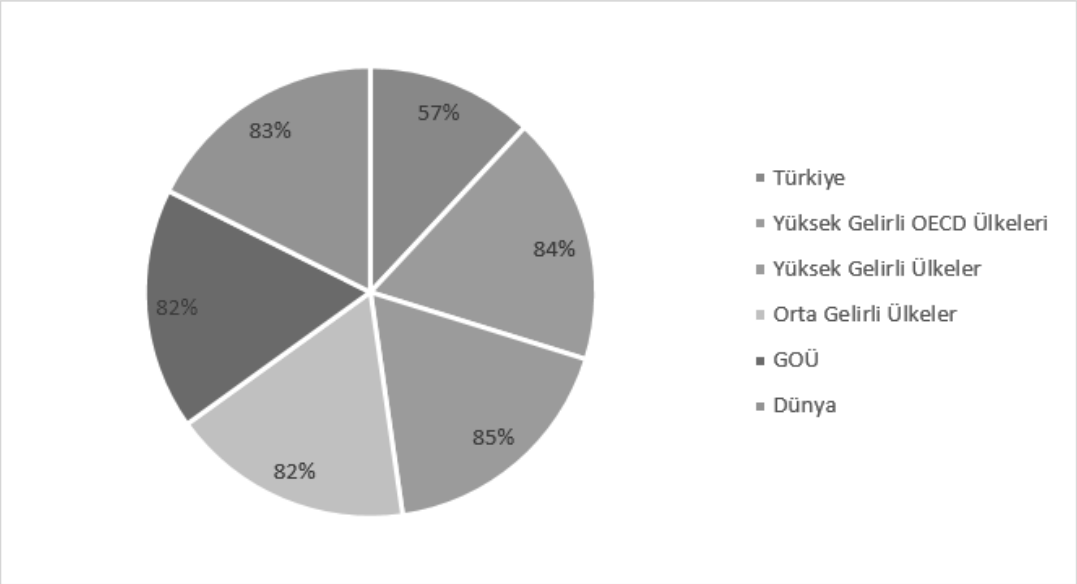

	Türkiye	OECD (Yüksek Gelirli)	Yüksek Gelirli Ülkeler	Düşük Gelirli Ülkeler	Orta Gelirli Ülkeler	GOÜ	Dünya Ortalaması
2011	45	50	49	1	7	7	15
2014	33	52	51	1	10	10	17
2017	42	56	55	2	11	10	18
2021	33	59	57	3	17	17	24

Kaynak: Global Findex Database 2021

Kredi kartı kullananların kredi kartı bakiyelerinin son ödeme tarihine kadar tamamını ödeyenlerin oranına bakıldığında Türkiye'de diğer ülke gruplarından farklı olarak kredi kartının bir ödeme aracı değil de borçlanma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Dünyada ve tüm ülke gruplarında kredi karı bakiyesinin tamamının ödenme oranı yüzde 80'nin üzerinde iken Türkiye'de bu oran yüzde 57'dir.

Grafik 3: *Kredi Kartı Kullananların Kredi Kartı Bakiyelerinin Tamamını Son Ödeme Tarihine Kadar Ödeme Oranı (15 Yaş Üstü)*

Kaynak: Global Findex Database 2021

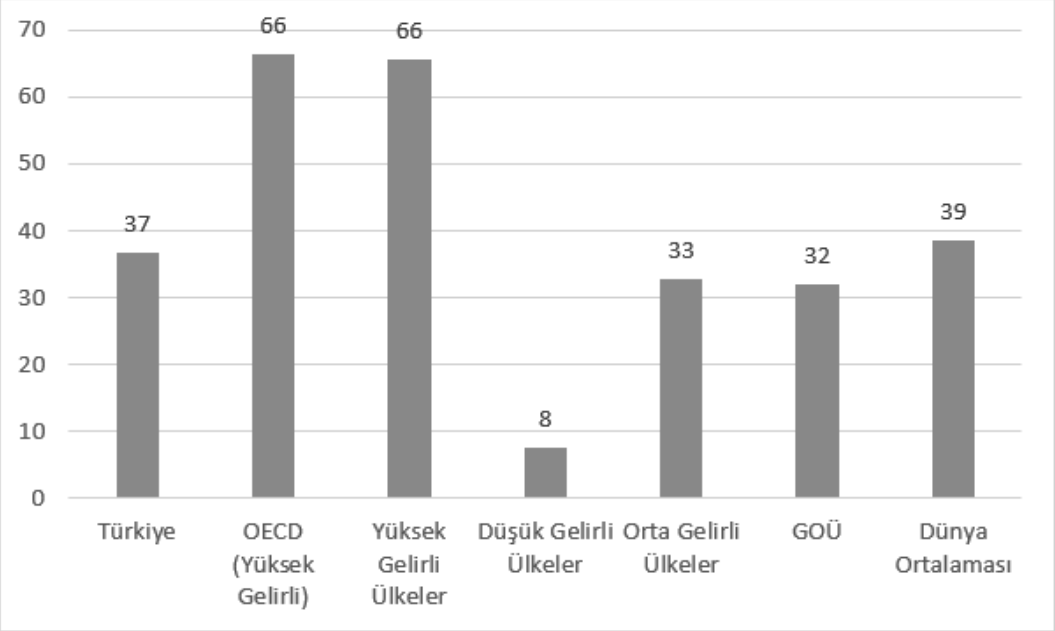
Dijitalleşme ve mobil cihazların kullanımının yaygınlaşması finansal hizmetlere ulaşımdaki engellerin aşılmasında önemli bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Son yıllarda milyonlarca yeni müşteriye ulaşma umuduyla, bankalar ve genişleyen bir dizi banka dışı kuruluş, finansal olarak dışlanmış ve yetersiz hizmet alan nüfuslar için dijital hizmetler sunmaya başlamıştır. Dijital teknolojilerin hızla yayılması finansal işlemlerin maliyetini düşürmenin yanı sıra makro boyutta ekonomide verimlilik artışlarına da yol açmaktadır. Finansal dijitalleşme aynı zamanda finansal ürün ve hizmetlerin kullanıcıların özgün ihtiyaçları dikkate alınarak geliştirildiğinden finansal kapsayıcılığın artmasına da hizmet etmektedir (PAL, 2020: 7). Dijitalleşme ile birlikte paranın transfer edilmesinin kolaylaşması, ödemeler için finansal hizmetlerin daha geniş bir şekilde benimsenmesinin yolunu açabilir. Bir hesaptaki mevcut parayı tasarruf için orada tutmak, aynı zamanda resmi olarak borç para alma sürecini de kolaylaştırabilmektedir.

Dijital finansal kapsayıcılığa ilişkin internet ve mobil cihaz aracılığı ile ödeme yapmak veya ödeme almaya ilişkin oranlar Türkiye ve gelire göre ülke grupları için Grafik 3'te verilmiştir. Yüksek gelirli ülkelerde internet ve mobil cihazlar aracılığıyla satın alma, ödeme yapma ve alma maksatlı internet ve mobil cihaz kullanımında dünya ortalaması yüzde 39'dur. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi artıkça söz konusu oran artmaktadır. Türkiye yüzde 37 ile GOÜ, orta

ve düşük gelirli ülkelere göre daha yüksek bir orana sahipken yüksek gelirli ülkelere göre düşük bir orana sahiptir.

Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkeler için finansal kapsayıcılığın iyileştirilmesinin bu ekonomilerin GSYİH'sini 2025 yılına kadar yüzde 6 oranında (veya 3,7 trilyon dolar) arttırabileceklerini öngörmektedir. Dolayısıyla finansal kapsayıcılığın artırılması özellikle gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkeler için politika yapıcılarının öncelikli hedefleri içinde olmalıdır.

Grafik 4: *Bir finans kurumu hesabı kullanarak ödeme yapmak, bir şeyler satın almak veya para göndermek ve almak için bir cep telefonu veya internet kullanmak (15 Yaş Üstü- %-2021)*

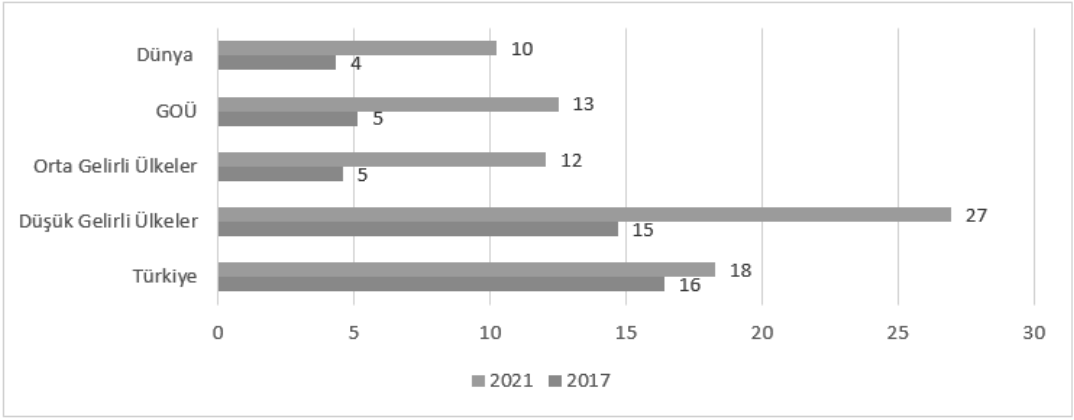

Kaynak: Global Findex Database 2021

Yetişkinlerde mobil para hesap sahipliğine ilişkin oranlar (Grafik 5) dikkate alındığında özellikle GOÜ, düşük ve orta gelirli ülkelerde 2021 yılında mobil para hesap sahipliğinin dünya ortalamasının oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. Dünyada farklı teknoloji platform modelleri geleneksel bankacılık sektörünün yetersiz kaldığı ve ulaşamadığı durumlara çözüm getirme potansiyeline sahiptir.

Mobil para hesapları[3] ve kullanımı özellikle finansal sistemin fazla gelişmediği Afrika ülkelerinde yaygın olarak görülmektedir. Sahra Altı Afrika'da en popüler dijital finansal hizmetler, yetişkinlerin yüzde 33'ünün ödeme göndermek için kullandığı mobil para hesaplarıdır. Çin hariç[4] tutulduğunda gelişmekte olan ekonomilerdeki yetişkinlerin önemli bir kısmı ticari ödemelerini dijital olarak ilk defa Covid-19 salgının başlaması ile yapmışlardır (Klapper vd. 2022). Türkiye'de mobil hesap sahipliği oranı dünya ortalamasının üzerinde olmakla beraber 2014 yılına göre 2021 yılındaki artış oranı dünya ve diğer ülke grupları ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür.

Grafik 5: *Mobil Para Hesabı Sahipliği (15 yaş Üstü, %)*

Kaynak: Global Findex Database 2021

Finansal kapsayıcılığa ilişkin temel göstergeler dikkate alındığında yıllar itibariyle artış trendinde olduğu görülmekle beraber özellikle düşük gelirli ve gelişmekte olan ülkelerde finansal kapsayıcılığın genişletilmesine yönelik politikalara ihtiyaç duyulduğu çok açıktır. Türkiye'de ise finansal kapsayıcılığa ilişkin temel göstergeler dikkate alındığında orta gelirli ve gelişmekte olan

3 Mobil para, bir mobil para aracıları ağı ile mobil para hesaplarını kullanan, kullandıkça öde prensibine göre çalışan dijital bir değişim ve değer saklama aracıdır. Geleneksel bankacılık ağından bağımsız olarak, bir mobil ağ operatörü veya mobil ağ operatörleriyle ortak olan başka bir kuruluş tarafından müşterilerine sunulan bir finansal hizmettir. Mobil para hizmetlerini kullanmak için bir banka hesabı gerekli değildir; tek ön koşul basit bir cep telefonudur. Öte yandan, mobil bankacılık, çek mevduatı, bakiye sorgulama ve ödeme transferleri gibi bankacılık hizmetlerine erişmek ve bunları yürütmek için mobil cihazdaki bir uygulamanın kullanılmasıdır. Geleneksel bir bankacılık ürününe erişim için başka bir kanal olarak cep telefonu sunan hizmetler, mobil para olarak değil, mobil bankacılık olarak kabul edilir. (https://datahelp.imf.org/knowledgebase/articles/1906552-fas-what-is-mobile-money-how-is-it-different-fro)

4 Çin'de yetişkinlerin yüzde 80›inden fazlasının Alipay ve WeChat Pay gibi mobil ödeme uygulamalarının yüksek düzeyde benimsenmesi ve yaygın kullanımı nedeniyle gelişmekte olan ülke ortalamalarının yanıltıcı bir şeklide yüksek olmasına yol açmaktadır.

ülkelere göre daha iyi durumda olmakla beraber yüksek gelirli ülkelerin oldukça gerisindedir.

Kadın Perspektifinde Finansal Kapsayıcılık

Kadınlar finansal hizmet ve ürünlere erişim konusunda erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Ülke özelinde kadınların erkeklere göre finansal açıdan dışlanmalarının farklı nedenleri bulunmakla birlikte söz konusu nedenler arz ve talebe bağlı nedenler olarak genelleştirilebilir.

Talep yönlü faktörler:

Eğitim ve öğretime erişim eksikliği, meslek seçiminde kadınların serbestiyeti üzerindeki kültürel kısıtlamalar ve işverenlerin cinsiyet ayrımcılığı gibi olgular, istihdam ve kazançlarda cinsiyete dayalı ücret farklılıklarına yol açmaktadır (Beneria 2003). Kadınların gelir, mülk edinme ve bunları kontrol etme konusundaki görece yetersizlikleri, bağlı olarak finansal hizmet talep edememeleri durumu finansal dışlanmanın talep yönünü oluşturmaktadır. Küresel ölçekte ücretli istihdamda cinsiyet farklılıkları yaygındır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün 2021 yılına ait tahminlerine göre, 15 yaş üstü nüfusun ortalama işgücüne katılım oranı küresel ölçekte yüzde 59 iken, bu oran erkeklerde yüzde 71.7, kadınlarda ise 46.2'dir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi artıkça kadınların işgücüne katılım oranı, erkeklere göre düşük kalmakla birlikte, artmaktadır. Aynı şekilde istihdamda olan erkek nüfus kadınlara göre daha fazladır. Küresel ölçekte çalışabilir nüfusun yüzde 55.4'ü istihdam edilirken, bu yapıda erkekler oranı 67.3, kadınlarda ise yüzde 43.4'tür. Benzer şekilde ülkelerin gelir düzeyi artıkça kadınlarda istihdam oranı yine erkeklere göre düşük kalmakla birlikte artmaktadır (ILO Datasets). Birleşmiş Milletler 2021 İnsani Gelişmişlik Raporuna göre 2017 yılı itibariyle kişi başına tahmini gayri safi milli gelir erkeklerde 21.210 dolar iken kadınlarda 12.241 dolardır. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışma ile, 20 ila 34 yaş arasındaki kadınların erkeklerden daha yoksul olduğu tespit edilmiştir.

Talep yönlü diğer bir neden kadınların erkeklere göre daha düşük eğitim almalarından kaynaklanmaktadır. Birleşmiş Milletler 2021 İnsani gelişmişlik Raporuna göre 2017 yılı itibariyle ilköğretimin üstünde eğitim alma oranı erkeklerde yüzde 70.3 iken kadınlarda yüzde 64.2'dir. Bu durum kadınların finansal bir hesabın takibini yapmak için gerekli eğitim düzeyine sahip olmamasına yol açabilir (örneğin, banka açıklamalarını ve politika belgelerini

okumak ve imzalamak) (Rao, 2015: 6, Morsy, 2020: 52). Dolayısıyla kadınlar için finansal hizmetlere erişimin işlem maliyeti erkeklere göre daha yüksektir. Aynı şekilde kadınların kayıtlı sektör istihdamından göreceli olarak dışlanmaları, kayıtlı sektör finans kurumlarının rutin olarak ihtiyaç duyduğu teminatlara sahip olmama olasılıklarını artırır.

Kültürel normlar da kadınların aleyhine işlemektedir. Kadınların başka bir aile üyesinin zaten bir hesabı olduğu için kendi adlarına bir hesaba ihtiyaçları olmadığını belirtme oranı erkeklere göre daha fazladır (Demirgüç-Kunt vd.,2013: 11). Hindistan Odisha'da yapılan bir saha çalışmasında kadınların çoğu, ev masraflarının karşılanmasından ve gelecekteki acil durumlar için tasarruftan sorumlu olmalarına rağmen, evde mali kararlar üzerinde sınırlı yetkiye sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Singh, 2022). Öte yandan finansal hizmetler, genellikle kullanıcının kararları üzerinde tam özerkliğe sahip olduğu varsayılarak ve kadınların karşılaştığı sayısız sosyal engeli göz ardı ederek tasarlanmaktadır (IDEO, 2019).

Kadınların ekonomik bağımlılığı bir norm olduğunda, bu aynı zamanda finansal erişime de yansır. Bu nedenle, birçok kadın için finansal hizmetlere erişim bir erkek aile üyesi aracılığıyla sağlanmaktadır. Kısıtlayıcı cinsiyet normları, genellikle finansal piyasa sistemindeki kalıcı cinsiyet eşitsizliğinin temel nedenidir. Örneğin, çocuk bakımı ve ev sorumluluğuyla ilgili toplumsal beklentiler, kadınların ücretsiz bakım ve ev işlerine (örneğin yemek pişirme, temizlik, çocuklara ve yaşlılara bakma) önemli miktarda zaman harcaması, diğer bir deyişle ücretsiz iş yükleri kadınların işgücü piyasalarına katılımını kısıtlayan en önemli nedenler içindedir.

Cinsiyetler arasında fiziksel sınırlar/ayrımlar olan ülkelerde, cinsiyet normları finansal hizmetlerin sağlanma şekline bağlı olarak kadınların finansal olarak dışlanmasına yol açabilmektedir. Hizmetlerin erkek veya kadın personel aracılığıyla mı yoksa kadın ve erkekler için ayrı veya ortak kuyruklar aracılığıyla mı sağlandığı, kadınların bu hizmetlere erişme olasılığını etkileyebilir (Roa, 2015: 7).

Arz Yönlü Faktörler

Finansal hizmet sağlayıcılarının, "kadınların riskten kaçındığına" dair kişisel algılara dayanarak, kadınları güvenilir olarak görmemeleri finansal dışlayıcılığın arz yönünü ilgilendirir. Toplumsal cinsiyet önyargıları, milyonlarca kadının finansal erişimini engeller. Cinsiyet önyargıları (bilinçli

ya da bilinçsiz), erkeklere ve kadınlara belirli roller atayan kültürel ve sosyal normlardan doğan insan doğasının bir parçasıdır. Kredi ve ekonomik fırsatlara erişim söz konusu olduğunda, kültürel ve sosyal normlar kadınları somut şekillerde etkiler. Örneğin, Şili tüketici kredisi piyasasıyla ilgili bir araştırma, başvuruları erkeklerle aynı olsa bile, kadınların kredi başvurularının onaylanma olasılığının yüzde 18 daha düşük olduğunu göstermiştir. Krediye erişimde cinsiyet ayrımcılığına ilişkin kanıtlar Türkiye ve İtalya›da da bulunmuştur. Latin Amerika ve Karayipler'de bu konu hakkında farkındalığı artırmak için IDB Invest ve IDB, kredi tekliflerinde cinsiyet önyargılarının etkisini ölçmek için çevrimiçi bir araç geliştirmiştir. Araç, banka personelinin hem örtük hem de açık cinsiyet önyargılarını ve bu önyargıların onların davranışlarını etkileme olasılığını ölçmektedir. Ayrıca katılımcılara, cinsiyet önyargılarının kadınlara ait işletmelere yaptıkları kredi tekliflerini nasıl olumsuz etkileyebileceğine ışık tutan varsayımsal kredi başvuru vakaları (banka personelinin günlük olarak gördüğü gerçek vakalara dayalı) sunulmuştur. 500›den fazla kredi memuru ve diğer banka personeli, çevrimiçi aracı farklı ülkelerde kullanmıştır. Katılımcıların yüzde 98'inin bir düzeyde cinsiyet yanlılığı sergilediği tespit edilmiştir. Daha ilginci hem erkek hem de kadın personelin önyargılı davrandığı belirlenmiştir. Banka personelinin yüzde 88'i kadın müşterilere (tutar, faiz oranı veya vade açısından) daha kötü teklifler sunmuştur. Varsayımsal başvurular gerçek olsaydı, değerlendirilen kadın başvuru sahiplerinin yüzde 56'sı, daha kötü kredi profillerine ve daha az kârlı, ancak diğer açılardan benzer işletmelere sahip erkeklere kıyasla haksız bir teklif alacaktı. Kredi başvurularının değerlendirilmesinde önyargılar hiçbir rol oynamasaydı, bu oran yüzde sıfır olurdu (Arraiz vd. 2022). Dolayısıyla cinsiyet önyargıları eşit finansal koşullara sahip olan kadın ve erkekler arasında kredi kararlarında kadınlar aleyhine rol oynamaktadır.

Kadınların finansal olarak dışlanmasına yol açan diğer bir arz yönlü faktör erkeklerin egemen olduğu ülkelerde kadınların kırsal alanlarda yoğunlaşması durumunda ortaya çıkar. Bu ülkelerde bankaların kırsal bölgelerde şubeleri yoksa, kırsal bölgelerde yoğun olarak yaşayan kadınları finansal hizmet ve ürünlere ulaşmada dışlanma olasılığı yükselir (Roa, 2015: 7).

Kadınlara yönelik yasal düzenlemeler de finansal dışlanmaya katkıda bulunur. Bazı ülkelerde yasal düzenlemeler kadınların finansal hizmetlere erişimi önünde engel teşkil etmektedir. Örneğin, Pakistan'da kadınların banka kredisine erişimi kocalarının iznine tabii iken bekar kadınların krediye erişimi söz konusu değildir (Cabeza-Garcia vd, 2019: 3).

Arz ve talep cephesindeki engeller nedeniyle finansal hizmetlere ve ürünlere erişememesi kadınları düşük gelir, düşük tasarruf, krediye yetersiz erişim ve düşük gelir getirisi kısır döngüsüne sıkıştırmaktadır.

Kadınlar Açısından Finansal Kapsayıcılığın Önemi

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve ekonomik kaynaklara erişim, kadınların temel insan haklarının bir parçasıdır. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi kapsamında 5 numaralı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi, "Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadın ve kız çocuklarının güçlendirilmesi" şeklindedir. Kadınların resmi finansal hizmetlere erişimi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesine yardımcı olmada etkilidir. Amaç, kadınların ve kadınların yönettiği işletmelerin, ekonomik büyümeye katkıda bulunmalarını sağlayacak finansal özgürlüklerinden yararlanmaları için birden fazla finansal hizmete erişmelerini ve bunları kullanabilmelerini sağlamaktır. Finansal içerme, kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi, karar verme kapasiteleri, hareketliliklerinin artırılması, sağlıklarının iyileştirilmesi ve çocuklarının eğitimi için etkili yollardan biridir. Dolayısıyla eşitsizlik sadece ahlaki bir mesele değil, makroekonomik bir meseledir. Büyümenin daha kapsayıcı olması için finansın daha kapsayıcı olması gerekir (Manta, 2019: 62). Dünya nüfusunun yüzde 50'sini oluşturan kadınların finansal hizmetlere ulaşamaması adil ekonomik büyüme hedefine zarar vermektedir. Kadınların ekonomik faaliyetlerden dışlanması, ekonomik kalkınmaya önemli katkılarının kaçırılacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla cinsiyet farkı, ekonomik büyümeyi potansiyelinden uzaklaştırarak sadece kadınları değil, tüm ulusu etkiler (Fanta - Mutsonziwa, 2016: 3). Kadınlar finansal sisteme aktif olarak katıldıklarında, riski daha iyi yönetebilir, şoklar karşısında tüketimi yumuşatabilir veya eğitim gibi hane halkı harcamalarını finanse edebilirler. Düşük gelirli kadınlara para biriktirmek ve borç almak, ödeme yapmak ve almak ve riski yönetmek için doğru finansal araçlar sağlamak, kadınların güçlendirilmesi için değil, aynı zamanda yoksulluğun azaltılması için de önemlidir, çünkü özellikle kadınlar orantısız bir şekilde yoksullukla karşı karşıyadır (Holloway, Niazi ve Rouse 2017:3). Tasarruflar, kadınların güvenliği sağlamaları ve kırılganlıkları azaltmaları açısından önemlidir. Kadınların sigorta sektöründe finansal olarak yer almaları, yoksul kadınların sağlık, yaşlılık gibi risklerin üstesinden gelmelerini sağlamaktadır (George , Thomachan 2018: 230).

Literatürde kadınların finansal katılımının ekonomi ve toplumlar için ekonomik büyüme, eşitsizliğin azalması ve toplumlarda refah açısından önemli faydalar sağladığını gösteren sağlam kanıtlar bulunmaktadır. Cabeza-Garcia vd, (2019) gelişmiş ve gelişmekte olan 91 ülke kadınları için bir banka hesabına erişim ve kredi kartlarına erişim göstergelerinin dikkate alındığı çalışmada daha fazla finansal katılımının ekonomik kalkınma üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Swamy (2014) Hindistan'daki mikro finans yoluyla finansal kapsayıcılıkta toplumsal cinsiyet boyutunun önemini incelediği çalışmasında, finansal içerme programlarının yoksul hane halkının gelirlerine katkısının erkeklerde yüzde 3,97 iken kadınlarda bu oranın yüzde 8,40' a yükseldiği belirtilmiştir. Diğer bir deyişle kadınların kazandıkları gelir ve birikimlerini eğitime, aile sağlığı hizmetlerine ve çocuklar için ev bakımına erkeklere göre daha fazla ayırma olasılıkları çok daha yüksektir. Aynı şeklide Bangladeş için özellikle kadınlara mikro kredi sağlandığında, hane halkı tüketim harcamalarının, varlıklarının, işgücü arzının ve çocukların okula devamlılığının arttığı belirtilmiştir (Demirgüç-Kunt vd. 2017: 14). Yaumidin vd. (2017) İslami mikro kredi müdahalesinin kadınları, en az yetkili oldukları dayanıklı tüketim malı ve gayri menkul alım satımı gibi ev kararları alanlarında güçlendirdiğini göstermektedir. George ve Thomachan (2018) Hindistan için daha çok kredi alarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunan kadınlara odaklandıkları çalışmalarında, finansal içerme yoluyla finansal hizmetlere erişimin, kadınların sosyal ve finansal açıdan güçlenmelerine yol açan bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Araştırmalar bir banka hesabına sahip olmanın ve kendi hesaplarındaki kaynaklara erişime sahip olmanın kırsal alanlardaki kadınların üretkenliğini geliştirdiğini göstermiştir (Aziz vd., 2022: 491). Pit vd. (2006) Bangladeş kırsalında gerçekleştirilen özel bir anketten elde edilen verileri kullanarak, erkeklerin ve kadınların mikro kredi programlarına katılımının kadınların güçlenmesinin çeşitli göstergeleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırma bulguları kadınların mikro kredi programlarına katılımının kadınların güçlenmesini artırmaya yardımcı olduğu, buna karşın erkeklere verilen kredilerin kadınların güçlendirilmesi üzerindeki etkilerinin genellikle olumsuz olduğu yönündedir.

Yapılan çalışmalar, kadınların kaynakları erkeklerden daha iyi yönettiğini doğrulamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün yaptığı araştırmalar kadınların erkeklere göre gelirlerinin daha büyük bir kısmını hane halkı tüketimine katkıda bulunma eğiliminde olduğunu göstermektedir (ILO, 2022).

Dolayısıyla kadınların finansal hizmet ve ürünlere erişiminin yaygınlaştırılması sadece kadına değil topluma da fayda sağlayacaktır.

Dünyada ve Türkiye'de cinsiyete göre finansal kapsayıcılık

Küresel olarak finansal katılıma ve dijital hizmetlere erişimin artmasına karşın, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde toplumlar arası eşitsizlik devam etmektedir. Kadınların finansal hizmetlere erişimi artıkça gerek hane halkı gelirine gerekse eğitim ve sağlık harcamalarında katkılarının erkeklere göre daha fazla olduğu, yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Dolayısıyla ülkelerin kalkınmalarında kadınların rolü yadsınamaz. Gerek işgücü piyasalarında gerekse finansal katılımda kadınların eksikliği makroekonomik açıdan ülkelerin gerçek potansiyellerini kullanamamaları anlamına gelmektedir.

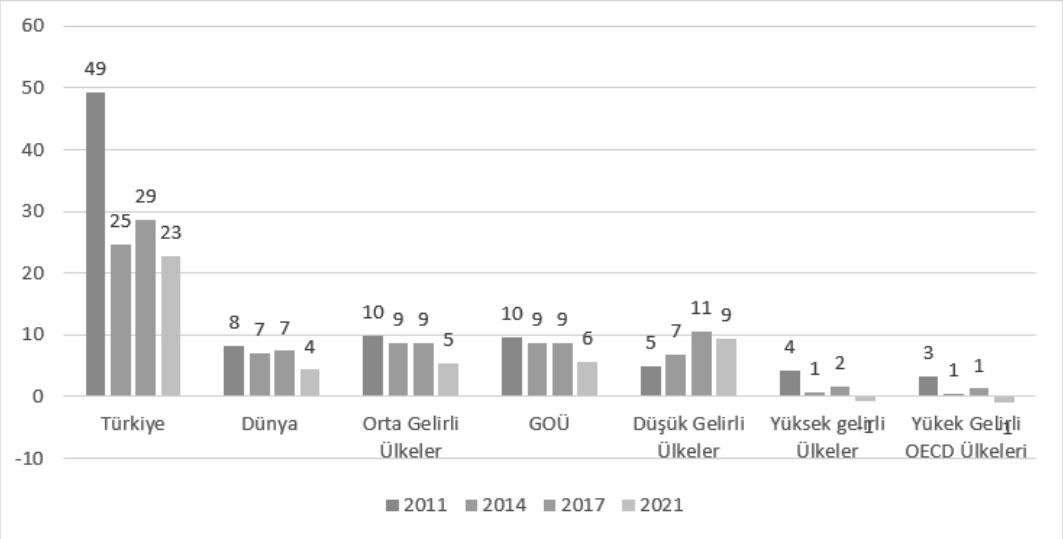
Gelişmekte olan ve orta üst gelir grubunda olan Türkiye, finansal kapsayıcılık açısından olumlu bir yerdedir. Ancak cinsiyete göre finansal kapsayıcılığa ilişkin temel göstergeler dikkate alındığında durum farklılaşmaktadır. Cinsiyete göre bir banka hesabı sahipliği oranı Tablo 1'de Türkiye ve gelire göre ülke grupları için verilmiştir. Küresel ölçekte bir hesap sahipliği oranı açısından cinsiyet eşitsizliği 2011-2021 arasında önemli oranda azalmış olmakla beraber yüksek gelirli ülkeler haricinde hala devam etmektedir. Türkiye'de ise gerek dünya ortalaması gerekse ülke grupları ile karşılaştırıldığında hesap sahipliği açısından cinsiyet eşitsizliğinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2021 yılında, Türk kadınlarının yüzde 62.5'i bir banka hesabına sahipliği ile finansal hizmetlere erişirken, erkeklerde bu oran yüzde 85.5 dir ve yaklaşık yüzde 23'lük bir cinsiyet uçurumu olduğu görülmektedir. 2014 yılında yüzde 49 olan cinsiyet eşitsizliğinin yüzde 23'e düşmesi (Grafik 6) oldukça olumlu bir gelişme olmakla birlikte, kadınların finansal hizmete erişiminin artırılması için daha çok yol alınması gerekmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde ise ilk defa 2021 yılında kadınların hesap sahipliği oranı erkeklerin üzerine çıkmıştır.

Tablo 1: *Cinsiyete Göre Banka Hesap Sahipliği Oranı (15 Yaş Üstü- %)*

		2011	2014	2017	2021
Türkiye	Kadın	32.7	44.5	54.3	62.5
	Erkek	82.1	69.2	83.0	85.3
Dünya	Kadın	46.6	58.4	64.9	74.0
	Erkek	54.8	65.5	72.2	78.3
Orta Gelirli Ülkeler	Kadın	38.5	52.9	60.6	69.6
	Erkek	48.3	61.7	69.2	75.1
GOÜ	Kadın	36.9	50.7	58.6	68.5
	Erkek	46.5	59.4	67.4	74.2
Düşük Gelirli Ülkeler	Kadın	7.6	15.3	26.3	34.5
	Erkek	12.5	22.2	36.9	43.9
Yüksek Gelirli Ülkeler	Kadın	86.2	92.4	92.9	96.7
	Erkek	90.4	93.2	94.5	96.0
Yüksek Gelirli OECD Ülkeleri	Kadın	88.2	93.5	93.8	97.7
	Erkek	91.5	94.0	95.1	96.7

Kaynak: Global Findex Database 2021

Grafik 6: *Banka Hesap Sahipliğinde Cinsiyet Eşitsizliği (%)*

Kaynak: Global Findex Database 2021

Cinsiyete göre yetişkinlerde kredi kartı veya borçlanma kartı sahipliği oranları değerlendirildiğinde (Tablo 2) cinsiyet eşitsizliği, bir hesaba sahip olma oranlarına göre daha yüksektir. Küresel çapta erkeklerin yüzde 58.2'si kredi kartına sahipken, bu oran kadınlarda yüzde 51'dir. Yine yüksek gelirli ülkelerde söz konusu cinsiyet eşitsizliği tarihsel olarak çok daha düşük

olmakla birlikte 2021 yılında erkekler aleyhine bir cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkmıştır (Grafik 7). Yüksek gelirli ülkeler haricinde gelir gruplarına göre diğer ülkelerde ve Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği devam etmektedir.

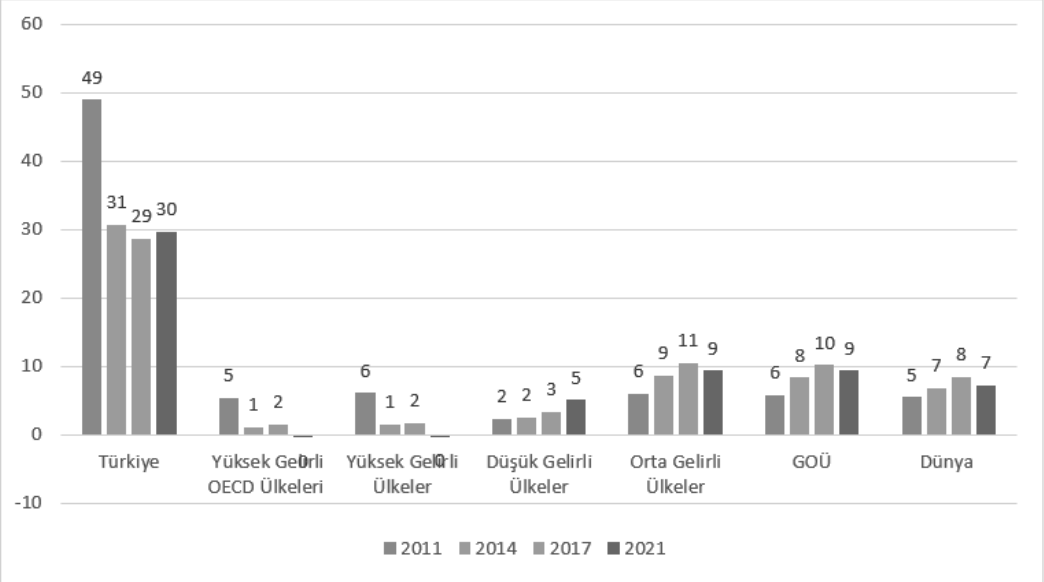
Tablo 2: *Cinsiyete Göre Kredi Kartı veya Borçlanma Kartı Sahipliği (15 Yaş Üstü-%)*

		2011	2014	2017	2021
	Kadın	32.7	35.0	51.4	44.6
Türkiye	**Erkek**	81.6	65.8	80.1	74.2
Yüksek Gelirli OECD	**Kadın**	74.5	84.8	88.2	92.1
Ülkeleri	**Erkek**	79.8	85.8	89.7	91.7
	Kadın	72.4	83.5	87.1	91.1
Yüksek Gelirli Ülkeler	**Erkek**	78.5	85.0	88.7	90.7
	Kadın	2.9	3.7	6.4	8.5
Düşük Gelirli Ülkeler	**Erkek**	5.3	6.2	9.7	13.5
	Kadın	22.9	31.2	37.8	42.3
Orta Gelirli Ülkeler	**Erkek**	29.0	39.8	48.3	51.7
	Kadın	21.9	29.5	36.0	41.2
GOÜ	**Erkek**	27.8	37.9	46.2	50.6
	Kadın	31.9	39.6	45.3	51.0
Dünya	**Erkek**	37.4	46.5	53.8	58.2

Kaynak: Global Findex Database 2021

Türkiye'de dünya ortalaması ve diğer ülke grupları ile karşılaştırıldığında, 2014 yılına göre azalmakla beraber, 2021 yılında kredi kartı sahibi veya borçlanma kartı sahipliği açısından cinsiyet eşitsizliği yüzde 30'dur. Bu oran yüksek gelirli ülkelerde eksi 1, orta gelirli ve gelişmekte olan ülkelerde 9, düşük gelirli ülkelerde ise 5'dir. Yüksek gelirli ülkeler haricinde ülke gruplarına göre eşitsizlik oranı yıllar itibariyle artış trendindedir. Kredi kartı veya borçlanma kartı sahiplik oranı yetişkin kadınlarda yıllar itibariyle artmakla beraber erkeklerdeki artış oranının daha yüksek olması eşitsizliği artırmaktadır (Grafik 5) .

Grafik 7: *Kredi Kartı veya Borçlanma Kartı Sahipliğinde Cinsiyet Eşitsizliği (%)*

Kaynak: Global Findex Database 2021

Global Findex 2021 verilerine göre Türkiye ve ülke grupları için cinsiyete göre borçlanma ve finansal bir kurumdan borçlanma oranları incelendiğinde (Tablo 3) finansal kuruluşların dışındaki borçlanma kanallarının hem erkek hem de kadınlarda yüksek gelirli ülkeler dışındaki diğer ülke gruplarında oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Herhangi bir kanaldan borçlanma veya finansal bir kuruluştan borçlanma oranları cinsiyet dikkate alındığında erkeklerin kadınlara göre daha fazla borçlandığı görülmektedir ve cinsiyet eşitsizliği dünya ortalaması yüzde 3'tür. Düşük ve orta gelirli ülkeler ile GOÜ'lerde hem kadın hem de erkeklerin finansal bir kuruluştan borçlanma oranları yüksek gelirli ülkelere göre daha düşüktür. Bununla birlikte finansal bir kuruluştan borçlanabilme açısından cinsiyet eşitsizliği tüm ülke gruplarında dünya ortalamasına yakındır. Türkiye'de ise gerek borçlanma gerekse finansal bir kuruluştan borçlanma açısından cinsiyet eşitsizliği sırasıyla yüzde 19 ve 27 'dir ve dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. Mobil hesap aracılığı ile borçlanma oranları ise finansal bir kuruluştan borçlanma oranları ile hemen hemen aynıdır.

Aile bireyleri veya arkadaştan borçlanma, yüksek gelirli ülkelerde çok tercih edilen bir borçlanma kanalı değilken diğer ülke gruplarında ise temel borçlanma kanalıdır. Cinsiyete göre erkeler kadınlara göre daha fazla yakın çevresinden borçlanmaktadır ve dünya ortalaması kadınlarda yüzde 26 erkeklerde yüzde 29'dur. Türkiye'de söz konusu oranlar kadınlarda yüzde 38 erkeklerde yüzde

43 olmakla birlikte, tüm borçlanma kanalları açısından değerlendirildiğinde Türkiye'de kadınlar daha çok aile fertleri veya arkadaşlarından borçlanırken erkekler resmi bir finansal kurumdan borçlanmaktadır.

Yüksek gelirli ülkelerin dışındaki tüm ülke gruplarında ve Türkiye'de kadınların resmi bir finansal kurumdan borçlanma oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. Dolayısıyla kadınların finansal dışlanmayla karşı karşıya kalmalarında talep yönlü faktörlerden borçlanma için yeterli teminata sahip olmamaları, kadınlarının resmi finansal kurumlar yerine aile veya arkadaşlardan borçlanma kanallarını kullanmaya yönelttiği söylenebilir.

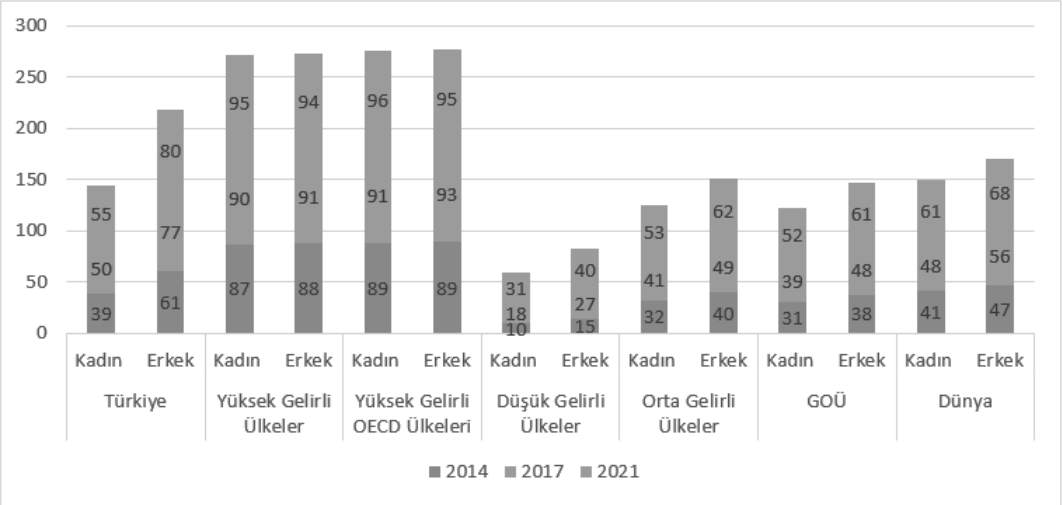
Tablo 3: *Cinsiyete Göre Borçlanma Kanalları (%) (2021, 15 Yaş Üstü)*

		Borçlanma	Finansal Kurumdan Borçlanma	Finansal bir kuruluş veya mobil hesap aracılığıyla borçlanma	Aile Fertleri veya Arkadaş Borçlanması
Türkiye	Kadın	55	24	24	38
	Erkek	74	51	51	43
	Cinsiyet Eşitsizliği	**19**	**27**	**27**	**5**
Yüksek Gelirli Ülkeler	Kadın	64	55	55	14
	Erkek	66	57	56	14
	Cinsiyet Eşitsizliği	**2**	**1**	**1**	**0**
Yüksek Gelirli OECD Ülkeleri	Kadın	64	56	56	14
	Erkek	66	58	58	13
	Cinsiyet Eşitsizliği	**2**	**2**	**2**	**-1**
Düşük Gelirli Ülkeler	Kadın	57	11	8	42
	Erkek	58	14	10	44
	Cinsiyet Eşitsizliği	**0**	**3**	**2**	**2**
Orta Gelirli Ülkeler	Kadın	48	21	21	28
	Erkek	52	25	24	32
	Cinsiyet Eşitsizliği	**4**	**4**	**3**	**4**
GOÜ	Kadın	48	21	20	29
	Erkek	52	25	23	33
	Cinsiyet Eşitsizliği	**4**	**4**	**3**	**4**
Dünya	Kadın	51	28	27	26
	Erkek	54	31	30	29
	Cinsiyet Eşitsizliği	**3**	**3**	**3**	**3**

Kaynak: Global Findex Database 2021

Global Findex raporuna göre 2021 yılında dünyada ve tüm ülke gruplarında dijital ödeme araçlarının kullanımı hem erkek hem de kadınlarda artmıştır (Grafik 8). 2021 yılı itibariyle dünyada erkeklerin yüzde 68'i dijital ödeme araçlarını ödeme yapma ya da alma amacıyla kullanırken bu oran kadınlarda yüzde 61'dir. Yüksek gelirli ülkelerde dijital ödeme araçlarının kullanımında cinsiyet eşitsizliği yüzde 1 iken özellikle düşük ve orta gelirli ülkeler ile GOÜ'lerde cinsiyet eşitsizliği yüksektir. Söz konusu ülkelerde 2021 yılı itibariyle kadınlarda dijital ödeme araçlarının kullanımı 2017 yılına göre önemli oranda artmış olmasına rağmen yüzde 9 olan eşitsizlik oranı korunmuştur. Türkiye'de ise 2021 itibariyle kadınlarda dijital ödeme araçlarının kullanımında artış olmuş ve 2017 yılında yüzde 17 olan cinsiyet eşitsizliği yüzde 15'e düşmüş. Erkek nüfus karşısındaki bu artış düşük ve orta gelirli ülkeler ile GOÜ'lere göre daha yüksek olmakla birlikte Türkiye kadınların dijital ödeme araçlarını kullanımı bakımından dünya ve yüksek gelirli ülke ortalamalarının altındadır.

Grafik 8: *Cinsiyete Göre Dijital Ödeme Aracı Kullanımı (Ödeme yapmak veya kabul etmek (15 Yaş Üstü, %)*

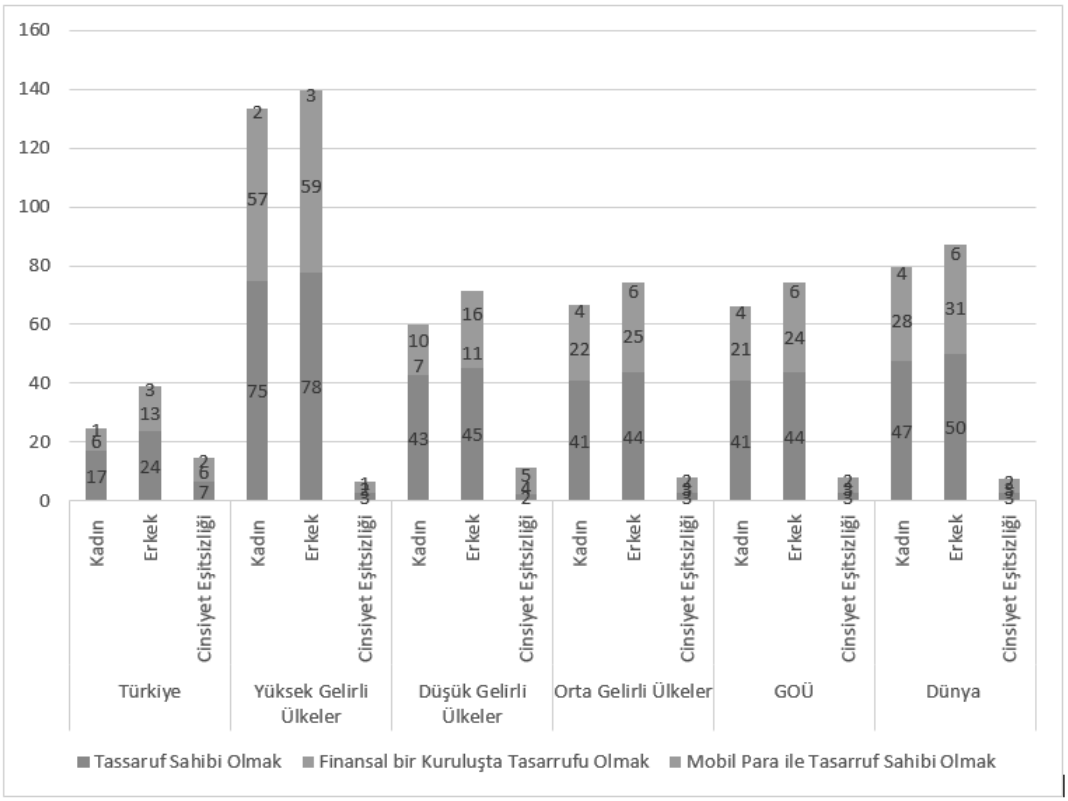
Kaynak: Global Findex Database 2021

Dijital ödeme araçlarının kullanımında hem kadın hem de erkelerde en fazla artış orta ve düşük gelirli ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerdedir. Gelişmekte olan ekonomilerdeki bir hesaptan elektrik faturası ödeyen yetişkinlerin üçte birinden fazlası bunu ilk kez Covid-19 pandemisinin başlamasından sonra gerçekleştirmiştir. Covid-19 pademisi dijitalleşme sürecini önemli oranda hızlandırmıştır (Klapper vd. 2022). Birçok yüksek gelirli ekonomide, satış noktası terminallerinde kullanılan banka ve kredi kartları dijital ödeme

ortamına hakimken, çoğu gelişmekte olan ekonomide bu tür kartlara sahip yetişkin sayısı daha azdır. Gelişmekte olan ekonomilerde cep telefonlarının artan varlığı, bu ekonomilerin doğrudan mobil ödemelere geçmesine ve dolayısıyla hesap sahipliği sayısını artırmasına katkı sağlayabilir (Demirgüç-Kunt, 2021: 39).

Cinsiyete göre tasarruf sahibi olmak ve bu tasarrufları bir finansal kuruluşta tutmak veya mobil hesapta tutmaya yönelik oranlar Grafik 8'de verilmiştir. Buna göre dünya ve ülke grupları ortalamalarına göre kadınlar, erkeklere göre daha az tasarruf sahibi olmaları nedeniyle gerek finansal bir kuruluşta gerekse mobil para kullanımı aracılığı ile daha düşük tasarrufa sahiptir. Düşük gelirli ülkelerde mobil para kullanımı ile tasarruf sahibi olmak kadın ve erkeklerde dünya ve ülke grupları itibariyle kıyaslandığında oldukça yüksektir. Türkiye'de ise kadın ve erkeklerde tasarruf etme oranı dünya ve diğer ülke gruplarına göre oldukça düşüktür. Yapılan tasarrufların bir kısmı finansal bir kuruluşta tutulurken, henüz mobil para hesaplarında tasarrufların tutulması yaygın bir davranış şekli değildir. Finansal bir kuruluşta veya mobil para hesaplarında tasarruf sahibi olma oranları cinsiyete göre değerlendirildiğinde Türkiye tüm ülke grupları ve dünya ortalamasının üzerinde bir eşitsizliğe sahiptir.

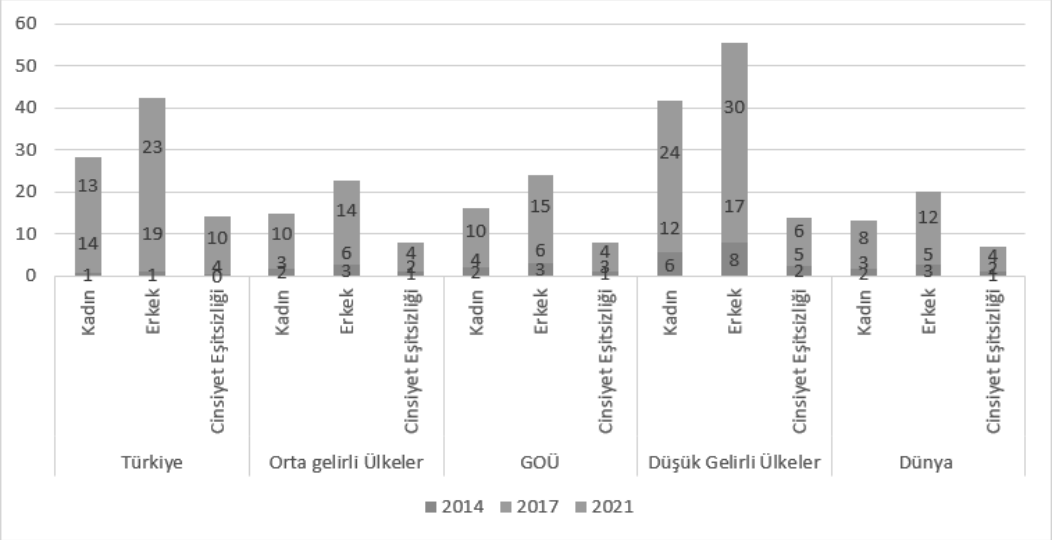
Grafik 9: *Cinsiyete Göre Tasarruf Sahibi Olmak*

Kaynak: Global Findex Database 2021

2021 yılında tüm dünyada önceki yıllara göre yetişkinlerde mobil para hesap sahipliği oranlarında önemli artışlar kaydedilmesine rağmen (Grafik 10), mobil para hesap sahipliği bakımından cinsiyet eşitsizliği de artmıştır. 2014 yılında yüzde 1 olan eşitsizlik 2017 yılında yüzde 2, 2021 yılında ise yüzde 4'e çıkmıştır. Bu durum tüm ülke grupları için geçerlidir.

Grafik 10: *Cinsiyete Göre Mobil Para Hesap Sahipliği ve Cinsiyet Eşitsizliği (15 Yaş Üstü, %)*

Kaynak: Global Findex Database 2021

Düşük gelirli ülkelerde kadınların finansal hizmetlere erişimini artırmaya yönelik projelerin hayata geçirilmesi ile söz konusu ülkelerde kadınlarda mobil para hesap sahipliği oranı yüzde 24'e ulaşmıştır ve tüm ülke grup ortalamalarının oldukça üzerindedir. Bu projelere Zambiya'daki GEWEL Programı örnek olarak verilebilir. Dünya Bankası ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı tarafından finanse edilen Zambiya'daki GEWEL Programı kapsamında, devletten kişilere yapılan ödemeler için dijitalleştirme çabalarının bir parçası olarak cep telefonu dağıtılmıştır. Yakın zamanda yapılan bir değerlendirme, çoğu kullanıcının paralarını mobil parayla çektiğini göstermiştir. Devletten kişiye yapılan ödemelerin, kadınların cep telefonu sahibi olmaları ve kullanmaları için zorlayıcı olması, mobil para ve mobil hesap kullanımını kadınlarda önemli oranda artırmıştır. Finansal hizmetler sağlayıcısı Opportunity International Savings & Loans Limited (OISL), Gana'da da benzer bir uygulamayı hayata geçirmiştir. Şirket, kadın çiftçiler de dahil olmak üzere yüz binlerce düşük gelirli müşteriye tasarruf ve kredi ürünleri sunmaktadır. Telefonların bu kadınların üretkenliklerini ve gelirlerini artırmalarına yardımcı olacağına inanan OISL, kadınları ve eşlerini dijital finansal okuryazarlık ve cinsiyet bilinci konusunda eğitmiş, ardından onlara ücretsiz akıllı telefonlar vermiştir. OISL ayrıca, telefon kullanıcılarına sürekli destek sağlamak için topluluktaki belirli kadınlara (mobil acenteler dahil) eğitici eğitimi desteği sağlamıştır. Benzer şekilde Hindistan'daki Chhattisgarh eyaletinde, Reliance Jio ve Micromax şirketleri kırsal alanlarda cep telefonu

kuleleri inşa ederek akıllı telefonları ücretsiz olarak dağıtmıştır (Highet, C., Singh, N., Salman, A., 2021).

2020 yılında yaşanan Covid-19 salgını esnasında hükümetlerin yardım ödemeleri yapmalarında cep telefonları önemli bir ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin, Togo'da hükümet, nakit transferlerini hızlı bir şekilde ödemek için cep telefonlarını kullanmıştır. Nisan 2020'de yetkililer, asgari ücretin en az yüzde 30'u değerinde ve tutarları 18 ABD Doları ile 34 ABD Doları arasında değişen yeni bir nakit transferi ödemesi oluşturmuştur. Resmi verilere göre, alıcıların yaklaşık üçte ikisi kadındı. Yardımlardan yararlanmak için yaklaşık 1,5 milyon kişi kaydolmuş ve 2020 sonbaharı itibariyle yarım milyondan fazla kişi ödeme almıştır. Aynı şekilde Nisan 2020'den itibaren Fas, kayıt dışı sektördeki uygun hanelerin yüzde 85'ini kapsayan, sübvansiyonlu sağlık sigortasına hak kazanan hanelere 80 ABD Doları ila 120 ABD Doları arasında aylık mobil ödemeler yapmıştır. Yine Arjantin, 9 milyondan fazla haneye yardım ödemesi yapmış ve ödemeler işsizleri, ev hizmetlilerini ve kayıt dışı çalışanları hedef almıştır. Hükümet tarafından yapılan ödemelerde faydalanıcılar olarak genellikle kadınlar belirlenmiştir (Hess vd. , 2021: 2)

Düşük gelirli ülkelerde özellikle coğrafi engeller ve düşük gelir, finansal hizmetlere erişimi kısıtlayan en önemli faktörlerdir. Örnekler, mobil para ve mobil para hesapları finansal kapsayıcılığın artırılması için önemli ve etkin bir araç olduğunu göstermektedir ve finansal hizmetlere ulaşmada coğrafi engelleri kaldırmaktadır. Aynı zamanda finansa erişim, gelir arttırıcı faaliyetleri destekleyerek, finansal hizmet ve ürünlere erişimde düşük gelirin yol açtığı engelleri de ortadan kaldırabilecektir.

SONUÇ

Kadınlar tüm dünyada pek çok alanda cinsiyet eşitsizliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomide erkekler kadar yer alamayan kadınlar gelir ve servet eşitsizliğinin bir uzantısı olarak finansal hizmet ve ürünlere erişimde de erkeklere göre oldukça geride bulunmaktadırlar. Ancak kadınların finansal alandan dışlanmalarındaki temel faktör ekonomik güç olmakla beraber, özellikle gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkelerde kültürel ve sosyal normlar ile coğrafi engeller de oldukça önemlidir. Global Findex 2021 verileri dikkate alındığında 2011 yılına göre, küresel çapta finansal kapsayıcılık göstergelerinde cinsiyet eşitsizliği bağlamlı bir azalma eğilimi olmasına rağmen hâlâ varlığını sürdürmektedir. Finansal kapsayıcılığa ilişkin cinsiyet eşitsizliği ülke gruplarına göre de önemli farklılıklar göstermektedir.

Yüksek gelirli ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranının yüksekliği ve kayıt dışı ekonominin GSYİH içindeki payının azalmasıyla birlikte cinsiyet eşitsizliği hemen hemen ortadan kalkmış, hatta hesap sahipliği ve kredi kartı sahipliğinde erkeklerin aleyhine gelişmeler ortaya çıkmıştır. Aynı şeklide dijital ödeme kanallarının kullanımı ve tasarruf sahibi olma bakımından cinsiyet eşitsizliği yaklaşık yüzde 2'ye kadar düşmüştür. Gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkelerde cinsiyet eşitsizliği 2021 yılı için 2014 yılına göre azalmış olmakla birlikte önemli oranda devam etmekte ve dünya ortalamasının üzerindedir. Özellikle düşük gelirli ülkelerde kadınların finansal hizmet ve ürünlere ulaşımlarını yaygınlaştırmak için gerek coğrafi engeller gerekse kültürel ve sosyal normları aşmak yönünde yürütülen projeler oldukça iyi sonuçlar vermiştir. Mobil telefonlar aracılığı ile, özellikle Covid-19 sürecinde bu ülkelerde hükümetlerin kadınlara yönelik yaptıkları ödemeler, kadınların finansal olarak kapsanmasına hizmet etmiştir. Aynı şekilde kırsal bölgede çiftçi kadınların finansal hizmetlere erişiminde dijital kanalların kullanımı sürece katkı sağlamıştır. Diğer ülke gruplarında cinsiyet eşitsizliği devam etmekle beraber eşitsizlik Türkiye'ye göre daha hızlı azalma eğilimindedir

Finansal kapsayıcılığa ilişkin temel göstergeler dikkate alındığında Türkiye yüksek gelirli ülkeler haricinde tüm ülke gruplarının ve dünya ortalamasının üzerindedir. Bununla birlikte finansal kapsayıcılık açısından cinsiyet eşitsizliği göstergeleri 2014-2021 yılları arasında azalmasına karşın dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. Türkiye'de hesap sahipliğine göre cinsiyet eşitsizliğinin 2014-2021 yılları arasında yüzde 49'dan yüzde 23'e düşmesi önemli bir gelişmedir. Ancak gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkelerde eşitsizliğin

azalması yönündeki gelişmeler daha olumludur. Consumer Centrix (CCX) tarafından yapılan modellemeye göre Türkiye'de cinsiyet eşitsizliğinin bu seviyede devam edeceği ve 2030 yılına kadar yaklaşık yüzde 22'ye düşeceği belirtilmiştir[5]. Kredi kartı veya borçlanma kartı sahipliği ve finansal bir kuruluştan borçlanma kanalları aracılığı ile borçlanma göstergeleri açısından Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği, dünya ve tüm ülke gruplarının üzerindedir. Türkiye'de 2021 itibariyle kadınlarda dijital ödeme araçlarının kullanımı erkeklere göre daha çok artmış; 2017 yılında yüzde 17 olan cinsiyet eşitsizliği yüzde 15'e düşmüş olmakla birlikte düşük ve orta gelirli ülkeler ile GOÜ'lere göre daha yüksektir. Benzer şekilde tasarruf sahibi olmak ve bu tasarrufları finansal bir kuruluş veya mobil para ile tutmaya ilişkin cinsiyet verileri dikkate alındığında Türkiye'nin yeri diğer göstergelerle aynı konumdadır. Mobil para kullanımı açısından da Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği dünya ortalamasının üzerindedir.

Cinsiyet verileri, finansal hizmet sağlayıcıların toplumsal cinsiyete dayalı finansal katılım açığının doğasını, kadın pazarındaki fırsatları anlaması ve kadınlara özel çözümler oluşturması için kilit önemdedir. Sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için gerek ekonomik gerekse finansal alanda toplumun yarısını oluşturan kadınların da içerilmesi sağlanmalıdır. Ekonomik ve finansal alan bu anlamda birbirini beslemektedir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksek olduğu ve dolayısıyla ekonomik anlamda bağımsız olan kadınların varlığı, yüksek gelirli ülkelerde kadınların finansal ürün ve hizmetlere erişimini de artırmaktadır. Aynı şekilde kadınların finansmana ulaşabilmesi onların gelir getirici girişimlere adım atmaları ya da mevcut işlerini genişletmelerine yol açmaktadır. Global Findex 2021 verilerine göre okul ödemeleri ve eğitim için kadınlar erkeklere göre fazla tasarruf etmektedir. Yine çalışmalar gelir elde eden kadınların aile bütçesine erkeklerden daha fazla katkıda bulunduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle kadınların finansal olarak içerilmesi sadece kadını bağımsız ve güçlü kılmamakta aynı zamanda aile fertlerini ve ülke ekonomisini de güçlendirmektedir. Bu nedenle kadınların ülke ekonomisinde yaratacağı güç, hükümetler tarafından dikkate alınmalı, finansal kapsayıcılığın kadın özelinde yaygınlaştırılması için finansal kapsayıcılığın önündeki ülkeye özgü arz ve talep kaynaklı engeller belirlenerek bu doğrultuda politikalara öncelik verilmelidir.

5 Towards Women's Financial Inclusion: a Gender Data Diagnostic of Turkey, Prepared by the WFID Partnership April 2022.

KAYNAKLAR

Adele Atkinson, Flore-Anne Messy (2013) Promoting Financial Inclusion through Financial Education: OECD/INFE Evidence, Policies and Practice, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 34, https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k3xz6m88smp-en.pdf?expires=1664113454&id=id&accname=guest&checksum=CE0094C12767C5BFB9B7590EF6F85743

Arraiz, I., Gerardino, M., P., Serrano, J., Yañez-Pagans, P. (2022) Uncovering the Hidden Cost of Gender Biases in Lending to Women, IDB Invest, https://www.idbinvest.org/en/blog/gender/uncovering-hidden-cost-gender-biases-lending-women

Bincy George , K.T.Thomachan (2018) FINANCIAL INCLUSION AND WOMEN EMPOWERMENT: A GENDER PERSPECTIVE, International Journal of Research - Granthaalayah, 6(5), 229-237. https://doi.org/10.5281/zenodo.1270189

Cabeza-Garcia, L., Brio, E., B., D., Oscanoa-Victorio, M., L., (2019) Female financial inclusion and its impacts on inclusive economic development, Women's Studies International Forum, Volume 77, Nowember-December 2019.

Demirgüç-Kunt, A., Klepper, K. Singer, D. (2013) Financial Inclusion and Legal Discrimination Against Women Evidence from Developing Countries, The World Bank, Policy Research Working Paper 6416

Demirgüç-Kunt, A., Klepper, K. Singer, D. (2017) Financial Inclusion and Inclusive Growth A Review of Recent Empirical Evidence, World Bank, Policy Research Working Paper 8040.

Demirgüç-Kunt, A., Klepper, K. Singer, D., Ansar, S. (2021) The Global Findex Database 2021 Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19, 2022 International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

Demirgüç-Kunt, A., Klepper, K. (2013) Measuring Financial Inclusion: Explaining Variation in Use of Financial Services across and within Countries, Brookings Papers on Economic Activity, Spring 2013.

Faisal Aziz, Salman Masood Sheikh and Ijaz Hussain Shah (2022) Financial inclusion for women empowerment in South Asian countries, Journal of Financial Regulation and Compliance Vol. 30 No. 4, 2022 pp. 489-502.

Fanta, A., B. Ve Mutsonziwa, K. (2016) Gender and financial inclusion Analysis of financial inclusion of women in the SADC region, FinMark Trust, August 2016 Policy research paper No. 01/2016, https://www.researchgate.net/profile/Ashenafi-Fanta/publication/305875551_Gender_and_Financial_Inclusion_Analysis_of_financial_inclusion_of_women_in_the_SADC_region/links/57a4457908aee07544b1b816/Gender-and-Financial-Inclusion-Analysis-of-financial-inclusion-of-women-in-the-SADC-region.pdf

Hess, J., Klapper, L., Beegle, K. (2021) Financial Inclusion, Women, and Building Back Better, The World Bank, 06.2021, https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35870/Financial-Inclusion-Women-and-Building-Back-Better.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Highet, C. , Singh, N., Salman, A. (2021) Can free phones close digital gender divide? CGAP, https://www.cgap.org/blog/can-free-phones-close-digital-gender-divide

Holloway, K., Z. Niazi, and R. Rouse. 2017. *Women's Economic Empowerment Through Financial Inclusion: A Review of Existing Evidence and Remaining Knowledge Gaps*. New Haven, CT: Innovations for Poverty Action.

Human Development Report, (2022) Uncertain times, unsettled lives Shaping our future in a transforming World

ILO (2022) Gender and financial inclusion, https://www.ilo.org/empent/areas/social-finance

Klapper, L., Pesme, J., Sirtaine, S. (2022) Global Findex: Digitalization in COVID-19 Boosted Financial Inclusion, CGAP, https://www.cgap.org/blog/global-findex-digitalization-covid-19-boosted-financial-inclusion.

Lewis, R., J., Villasenor, J., West, D., M., (2016) Bridging tha financial Inclusion gender gap, BROOKINGS, Friday, April 1, 2016, https://www.brookings.edu/blog/techtank/2016/04/01/bridging-the-financial-inclusion-gender-gap/.

Manta, A. (2019) FINANCIAL INCLUSION AND GENDER BARRIERS FOR RURAL WOMEN, International Journal of Management (IJM) Volume 10, Issue 5, September-October 2019, pp. 61–72.

Morsy, H. (2020) Access to Finance: Why Aren't Women Leaning In? Women are self-selecting out of the African credit market, FINANCE & DEVELOPMENT | March 2020.

Nguyen, T. T. H. (2021) Measuring financial inclusion: a composite FI index for the developing countries, Journal of Economics and Development Vol. 23 No. 1, 2021 pp. 77-99,

OECD (2022), Gender wage gap (indicator). doi: 10.1787/7cee77aa-en (Accessed on 04 October 2022)

PAL (Politika Analizi Laboratuvarı) (2020) Dijital finansal kapsayıcılık: Finansal teknolojilerin kapsayıcılık yoluyla oluşturabileceği ekonomik etkiler ve politika önerileri, Aralık 2020.

Pitt,M. M., Khandker, S. R., and Cartwright, J. (2006) Empowering Women with Micro Finance: Evidence from Bangladesh, Economic Development and Cultural ChangeVolume 54, Number 4.

Rao, S. (2015) GENDER AND FINANCIAL INCLUSION THROUGH THE POST, UN Women/UPU.

Resmi Gazete, 8 Ekim 2013, Sayı: 28789, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008M1-3.htm

Singh A. (2022) Gendered social norms-hHidding in plain sight: Exploring how social norms impact financial health outcomes for women (Part II), UNCDF, https://www.uncdf.org/article/7449/gendered-social-norms---hiding-in-plain-sight-part-ii

Swamy, V. (2014) Financial Inclusion, Gender Dimension, and Economic Impact on Poor Households, World Development, Volume 56, April 2014, Pages 1-15

TCMB (2011) Dünyada ve Türkiye'de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim, Mart 2011

Towards Women's Financial Inclusion: a Gender Data Diagnostic of Turkey (2022) Prepared by the WFID Partnership April 2022.

Worldbank (2015) **How to Measure Financial Inclusion,** February 19, 2015, https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/how-to-measure-financial-inclusion

Yaumidin, U., K., Suhodo, D. S., Yuniarti, P. I., Hidayatina, A. (2017) " Financial Inclusion for Women: Impact Evaluation on Islamic Microfnance to Women's Empowerment in Indonesia", FINANCIAL INCLUSION AND POVERTY ALLEVIATION Perspectives from Islamic Institutions and Instruments, EDITED BY Muhamed Zulkhibri, Abdul Ghafar Ismail, ISBN 978-3-319-69799-4 (eBook).